

W. Mańczako "Laringalų teorijos kritika" ("Critique de la théorie des laryngales", p. 237–247), St. Stachowskio "Graikų kalbos vaidmuo osmanų turkų kalbos istorijoje" ("Die Rolle des Griechischen in der Geschichte des Osmanisch-Türkischen", p. 377–385), W. Stefańskio "Keletas pastabų, liečiančių indoeuropiečių kalbų įvardžių galūnes" ("Quelques remarques concernant la flexion pronominale en indo-européen", p. 393–400), K. T. Witzako "'Prothetic vowels' in Hittite and other Anatolian languages", p. 495–502) ir kt.

Šis straipsnių rinkinys yra ne tik gražus žymiojo lenkų kalbininko, labai plačių interesų mokslininko, šviesaus atminimo žmogaus pagerbimas, bet ir svarus indėlis į tas filologijos sritis, su kuriomis Janas Safarewiczius buvo glaudžiai susijęs, o šio rinkinio parengėjas Wojciechas Smoczyński nusipelno nuoširdžiausios savo kolegų padėkos.

Algirdas Sabaliauskas

APIE LATGALIEČIUS IR JŲ KALBĄ

Galbūt daug kas ir nustebs, bet net Latvijos ambasadorius Lietuvoje Albertas Sarkanis viena proga pasakęs, jog latgaliečiams¹ lietuvių kalba yra išmokti lengvesnė negu latvių bendrinė kalba². Apie šiuos latgaliečius, kurie net ir savo kalbą kartais linkę laikyti atskira baltų kalba, o ne latvių kalbos tarpe, mes labai mažai žinome. O tai savotiški ne tik bendros kilmės, bet ir bendro likimo mūsų broliai. Juk jie kaip ir dauguma lietuvių – katalikai. Jų krašte darbavosi nemaža lietuvių kilmės kunigų. Daugiau kaip du šimtmečius šis kraštas buvo Lietuvos ir Lenkijos valstybės dalis. Drauge mes tapome Rusijos imperijos dalimi. Drauge netekome spaudos lotyniškais rašmenimis. Lietuvos "vargo mokyklą" tiksliai atitinka latgaliečių "moates skola pi ratiņa" ("motinos mokykla prie ratelio"). O jų valdiškose mokyklose kabėjo užrašas: "По латышски говорить строго воспрещается".

Iš esmės latgaliečių problemai skiriamas Latvijos universiteto Baltų kalbų ir Latvių literatūros katedrų leidinys "Baltų filologija. V. Rakstu krājums" (Atb. red. Dz. Paegle. Rīga, 1995). Dalis čia publikuojamų straipsnių yra pranešimai, skaityti 1994 m. kovo 18 dieną įvykusioje žymaus latvių kalbininko Arturo Uozuola (Ozols, 1912–1964) atminimui skirtoje tradicinėje konferencijoje, kurios tema šį kartą buvo "Latgala ir Latgalos latvių kalba".

Atskiri leidinyje publikuojami straipsniai yra įdomūs ir lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos tyrinėtojams. Istorikams, be abejo, yra įdomus E. Mugurevičiaus straipsnis "Rašytiniai šaltiniai ir archeologijos medžiaga apie senąją latgalių istoriją" ("Rakstītie avoti un arheoloģijas materiāli par latgaļu senāko vēsturi", p. 7–12). Čia aptariama rusų metraščių *Norova* (*Neroma*,

¹ Latviai specialiai vartoja terminą *latgalieši* 'latgaliečiai', nes terminas *latgaļi* 'latgaliai' mokslinėje literatūroje žymi senąją baltų gentį, kuri gyvenusį tiek Latgaloje, tiek Vidžemėje ir kuri davė vardą latvių tautai ir valstybei.

² N o r k ū n a s Z. Friends, never foes. An interview with the Latvian Ambassador to Lithuania Mr Alberts Sarkanis. *Lithuania in the World*, 1995, 3, 18.

Morava), kuri buvo mėginama sieti su antikos autorių *neurais*, mūsų *Nerimi*, o kitų laikoma perrašinėtojų klaida vietoje *Lotowa*. Henrikas latvis (XIII a.) savo "Livonijos kronikoje" latvių ir latgalių vardus pavartoja kaip sinonimus: "Lethos, qui proprie dicuntur Lethigalli" ("letai, kurie iš tikrųjų vadinami latgaliais"). Manoma, jog nuo XVII a. latgaliai jau vadinami latviais.

Kalbos istorikų dėmesio ypač vertas A. Stafeckos straipsnis "Latgaliečių rašomosios kalbos norminimo eiga ir dabartinė būklė" ("Latgaliešu rakstu valodas normēšanas gaita un stāvoklis mūsdienās", p. 18–23). Autorė konstatuoja faktą, kad šalia latvių bendrinės (literatūrinės) kalbos, kuri susiformavo latvių žemaičių (lejaslatviešu) tarmės pagrindu, jau beveik trys šimtmečiai egzistuoja antroji latvių kalbos rašto tradicija, kuri remiasi latvių aukštaičių tarmės latgališkosiomis šnektomis. Tai yra latgaliečių rašto kalba, kuri "iškentusi antrąjį spaudos draudimą³, vėl atgimsta". S. Stafecka pateikia konkrečių pasiūlymų, kaip reikėtų reformuoti dabartinę latgaliečių kalbą. Siūlo praturtinti ją tarmių leksika, "atgaivinti" kai kurias morfologijos formas, įtvirtinti plačiau tarmėse vartojamas fonetines ypatybes ir t. t.

Iš I. Kristovskos straipsnio "Žvilgsnis į XIX a. latgaliečių gramatikas" ("Ieskats 19. gs. latgaliešu gramatikās", p. 13–17) sužinome, jog pirmoji latgaliečių gramatika 1817 m. 400 egzempliorių tiražu buvo išleista Vilniuje. Jos autorius, vienu nuomone, buvęs J. Akelevičius, kitų – J. Rimkevičius. Viena iš dviejų žinomų rankraštinių XIX a. latgaliečių gramatikų saugoma Vilniuje, Martyno Mažvydo bibliotekoje. Ji parašyta 1817 m. Autorius nežinomas⁴.

Daug įdomių faktų pateikiama L. Leikumos straipsnyje "Latgalos latvių kalba mokykloje" ("Latgales latviešu voloda skolā", p. 24–33). Apie 1625 m. (ne vėliau 1628 m.) jėzuitai Daugpilyje įkūrė pirmąją Latgalos mokyklą. 1757–1844 m. Kraslavoje veikė Dvasinė seminarija, kuri buvo svarbiausias ano meto Latgalos kultūros centras. 1907 m. Rezeknėje buvo atidaryta pirmoji parapijos mokykla, kurioje latgalietiskai buvo mokoma ne tik tikyba, bet ir kiti dalykai. 1923 m. Švietimo ministerijos Mokyklų departamento nurodymu, Latgalos mokyklose pirmuosius dvejus metus visi dalykai buvo mokomi latgalietiskai, "valstybinės kalbos literatūrinė tarmė mokoma nuo trečiųjų mokslo metų". Nuo 1989 m. Latvijos universiteto Filologijos fakultete dėstomas specialus kursas "Latgaliečių rašomoji kalba" (nuo 1994 m. šis kursas skaitomas latgalietiskai). Atgyja latgaliečių spauda. Tačiau į Latgalos mokyklas gimtoji šio krašto kalba (ar tarmė) eina dar labai nedrąsiai. Kaip įdomią šio straipsnio detalę reikėtų paminėti, jog lietuvių seminaristų pakurstytas F. Trasunas kartu su J. Višnevskiu Peterburgo Dvasinėje seminarijoje 1884 m. pradėjo iš Latgalos kilusiems seminaristams dėstyti latgaliečių kalbą.

Su Latgalos tematika taip pat susijęs O. Bušo straipsnis "Latgalos vietovardžiai latvių bendrinėje kalboje. Problemos" ("Latgales vietvārdi latviešu literārāajā valodā. Problēmas", p. 34–37), V. J. Zepo straipsnis "Apie Latgalos vietovardžius Endzelyno Darbų rinktinėje" ("Par Latgales vietvārdiem

³ Čia autorė turi galvoje, jog nuo 1934 m. į Latgalos mokyklas įvedama beveik vien bendrinė latvių kalba. 1938 m. baigia savo egzistavimą laikraštis "Latgolās Škola", o Antrasis pasaulinis karas ir tarybinė valdžia latgaliečiams atneša antrąjį, nors neoficialų, spaudos draudimą.

⁴ B r e i d a k s A. Anonims latgališu gramatikas manuskripts. — *Katōlu Dzeive*, 1990, Nr. 8, 34.

Endzelīna Darbu izlasē", p. 38–39).

Iš kitos tematikos leidinyje spausdinamų straipsnių pirmiausia norėtusi atkreipti dėmesį į P. Vanago straipsnį "1586 metų latvių katekizmo teksto kilmė" ("1586. gada latviešu katehisma teksta izcelsme", p. 52–62), kuria me pateikiama kruopšti šio latvių kalbos paminklo šaltinių analizė.

Lietuvių kalbos tyrinėtojams gali būti įdomūs ir kiti čia skelbiami straipsniai: M. Rudzytės "Apie braslaviečių leksiką" ("Par braslaviešu leksiku", p. 40–43), V. Rūkės-Dravinios "Senosios tvoros Šiaurės Vidžemėje apie Valmierą" ("Senie žogi Ziemeļvidzemē ap Valmieru", p. 44–51), A. Rekenos "J. V. Gėtės "Fausto" vertimo veiksmažodžių formų ypatybės" ("Verba formu īpatnības J. V. Gētes "Fausta" atdzejojumā", p. 63–71), A. Kalnačos "Laiko kategorija latvių gramatikose" ("Laika kategorija latviešu gramatikās", p. 72–80), J. Grigorjevo "Latvių bendrinės kalbos balsių akustinė charakteristika" ("Latviešu literārās valodas patskaņu akustisks raksturojums", p. 81–83).

P. Vanagas recenzuoja australų kalbininko T. G. Fennello parengtą naują Adolphijo latvių kalbos gramatikos (1685 m.) leidimą. Jis taip pat pateikia labai išsamią lietuvių 1993–1994 m. kalbinės literatūros apžvalgą. L. Baludė rašo apie Vilniaus universitete 1994 m. įvykusį tarptautinį seminarą "Lituanistika pasaulio universitetuose", apie tais pačiais metais Kaune, Vytauto Didžiojo universitete, įvykusią konferenciją "Lietuva-Latvija: praeitis, dabartis, ateitis". A. Stikanė informuoja apie Latvijos Filologų draugijos veiklą, T. Karma – apie Tartu universitete įvykusią Baltijos arealo tautų rašomųjų kalbų problemoms skirtą konferenciją, S. Kliavinia – apie Rygoje vykusį seminarą "Kalba ir technologija Europoje po 2000-ųjų metų. Baltijos perspektyva".

Pagerbiamas žymios latvių kalbininkės Alysės Lauos (1914–1994) atminimas.

Algirdas Sabaliauskas

LATVIŲ LIAUDIES DAINŲ SINTAKSĖ

Pagaliau sulaukėme jau prieš kelis dešimtmečius žymaus latvių kalbininko Alfredo Gaterio parašytos monografijos "Lettische Syntax: die Dainas"¹ (Latvių sintaksė: (liaudies) dainos). Remiantis labai gausia liaudies dainų medžiaga, joje išsamiai išanalizuota latvių liaudies dainų kalbos morfosintaksė. A. Gateris – vienintelis tyrinėtojas, kuris latvių liaudies dainų sintaksei yra skyręs atskirą, didelės apimties darbą (analitinė ir sintetinė knygos dalys kartu sudaro 648 puslapius).

Truputis apie šio veikalo autorių. A. Gateris gimė 1921 m. balandžio 24 d. šiaurės rytų Latvijoje, Kalncempjū valsčiuje, Spyvuliuose. 1941 m. baigęs Maduonos gimnaziją, 1942 m. germanų filologijos ir indoeuropiečių kalboty-

¹ G ā t e r s A. Lettische Syntax: die Dainas. Herausgegeben von Hildegard Radtke. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1993. 679 p.